

ROZMAITOŚCI.

Wspomnienia szkoły krzemienieckiej, ś. p. Adama Słowickowskiego.

„Piszę o tém, przez co przeszedłem, albo czego byłem świadkiem lub uczestnikiem“.

Jan Śniadecki.

Przebiegając historią literatury polskiej przez Bentkowskiego i innych pisarzów ogłoszoną, postrzegamy w niej, że oddział fizyczno-matematycznych umiejętności bardzo jest ubogi w dzieła oryginalne, systematycznie ułożone; że oddział umiejętności moralnych, prawniczych, lubo nieco od niego obfitszy, atoli dzieła w nim wymienione zawierają wiadomości szczególniej o prawie krajowém, mniej o rzymskiém, najmniej o prawie przyrodzoném narodów i t. d. Widzimy także, iż niektóre umiejętności, jak np. geometrya wykreślna, czyli rysunkowa, lub opisująca, grammatyka filozoficzna, bibliografia, estetyka, toż inne ścisłe nauki nie mają prawie jednego w języku polskim dzieła systematycznego wyłącznie im poświęconego. Chęć wzbogacenia tych oddziałów wiadomościami o dziełach wedle zasad i ducha bezstronnej a dojrzałej krytyki napisanych, była pobudką do skreślenia tych wspomnień, które badaczom rzeczy krajowych mogą posłużyć za wskazówkę do dalszych poszukiwań, śledzeń i dociekań. Uczni, którzy dzieła tu wzmiankowane utworzyli, starali się ciągle korzystać z wynalazków i odkryć w Europie, a przez niezmiordowane prace i talenta, zostawili nam chlubne swego światła pomniki. Z dzieł poniżej wymienionych, jedne ogłoszone drukiem w małej liczbie egzemplarzy; drugie dotąd zostają w rękopismach.

Z pierwszych ledwie kilka Bentkowski wspomniał, z rękopismów żadnego. Jednakże zasługują na zachowanie, traktują bowiem w całej obszerności o ważnych naukowych przedmiotach. Gdyby nam Jan Kochanowski nie podał wiadomości o skotopaskach Porembskiego, nie znalibyśmy, czy miały być kiedykolwiek. Bez Stanisława Orzechowskiego objawienia w życiu Jana Tarnowskiego, nie wiedzielibyśmy, że ten wielki hetman pisał historię swoich czasów. Zapewne te dzieła dotąd dochowują się gdzieś w nieznanym ukryciu i kiedyś może znajdą gorliwego wydawcę, podobnie, jak pismo Okszyca o Tarnowskim. Uczeni, o których tu wzmiankować będziemy, przekonani o tej wielkiej prawdzie, że nie nam tylko, lecz i społeczności urodziliśmy się, wzięli za godło owo Pliniusza młodszego zdanie: „ponieważ nam nie dano żyć długo, zostawmyż cokolwiek, co by było świadectwem, żeśmy żyli”, odkazali też potomkom chwalebnie spędzonego wieku piśmienne pamiątki. Oby one troskliwem miłośników nauk staraniem, ogłoszone zostały dla dobra i pożytku powszechności!

W roku 1805 ustanowiony został dla pomocy uniwersytetowi wileńskiemu w szerzeniu światła wyższy edukacyjny zakład w Krzemieńcu pod nazwą gimnazjum wołyńskiego, które dla okazałych ważnych w instrukcyi publicznej zasług, zjednało sobie z powiększeniem liczby katedr stopień liceum dnia 18 stycznia roku 1819. Wiekopomny Tadeusz Czacki nie dał się nikomu prześcignąć w gorliwości o dobro ziomków; nie chciał nowego przybytku nauk zrobić kolonią cudzoziemców, lecz wszystkie w nim katedry, biegłym w umiejętnościach rodakom powierzywszy, uroczyście go otworzył roku 1805 dnia 1 października i odtąd uczynił Krzemieniec w czasie potężnym ogniskiem uczoności i oświaty ojczystej (1).

Wspomnienia te przedstawiając w jednym obrazie cały szereg prac naukowych i wytrwałych usiłowań na polu wiedzy, jakkolwiek bibliografii krajowej, poniekąd też i historii narodowego oświecenia posłużyć mogą, jako wierne, niezaprzeczone świadectwa rozwoju i postępów umysłu ludzkiego w południowych prowincjach. Wpływ szkoły krzemienieckiej na ogół uważać można: przez ustne publiczne wykłady jej profesorów, przez

(1) P. N. Bouillet mylnie podaje rok 1803 za datę założenia szkoły krzemienieckiej. Obacz str. 450 jego: *Dictionnaire universel d'histoire et de géographie* Paris, chez L. Hachette, w uprzednich i w ostatnim, najpóźniejszym piątym wydaniu.

ich dzieła i przez dzieła jej wychowawców drukiem ogłoszone. Dla wiadomości o postępach instrukcyi narodowej, ona każdorocznie posyłała uniwersytetom krajowym i zagranicznym swoje drukowane *Praelectiones* i nawzajem je od tychże odbierała przez cały czas swojego trwania. Katalogi roślin i nasion co rok drukiem ogłaszane, toż rośliny hodowane w ogrodzie botanicznym krzemienieckim tamże rozsyłała i takoweż w zamianę otrzymywała od tych edukacyjnych pierwszego rzędu zakładów.

Oto jest dokładny poczet nauk dawanych w Krzemieńcu i profesorów.

We czterech jednorocznych klassach wykładane były:

Nauka religii uczniom rzymsko-katolickiego wyznania, (ks. Bazyli Sobkiewicz kanonik katedralny łucki. — Ks. Prokop Krzywicki kaznodzieja szkolny, zakonu Kapucynów kapłan. — Ks. Jan Kulikowski kanonik katedralny łucki, potem prałat i rektor duchownego rzymsko-katolickiego żytomierskiego seminarjum. Tenże i w 3 kursach).

Nauka religii uczniom greko-rossyjskiego wyznania: (ks. Bazyli Cichocki. — Ks. Jan Rafalski, potem metropolita sankt-petersburski i nowogrodzki). Język łaciński, (Franciszek Olędzki. — Alexander Bartoszewicz. — Józef Mikulski).

Język słowiański i rossyjski: (Antoni Strzelecki. — Michał Butowski. — Ks. Bazyli Cichocki. — Ks. Jan Rafalski).

Język polski: (Franciszek Olędzki. — Alexander Bartoszewicz. — Józef Mikulski).

Język niemiecki: (Antoni Malawski. — Cyrylli Błoński. — Jakób Serwatowski. — Józef Michalski).

Język francuzki: (Paweł Jarkowski. — Karol le Fort).

Nauka moralna: (Paweł Jarkowski. — Karol le Fort. — Jakób Serwatowski).

Geografia nowożytna: (Antoni Malawski. — Cyrylli Błoński. — Karol le Fort. — Józef Michalski).

Historia starożytna: (Cyrylli Błoński. — Jakób Serwatowski. — Józef Michalski).

Arytmetyka: (Antoni Strzelecki. — Wojciech Zborzewski).

Geometria Euklidesa: (Wojciech Jarkowski. — Grzegorz Hreczyna. — Wojciech Zborzewski).

Cztery te klasy jednoletnie składały niejako szkołę przygotowawczą do trzech dwuletnich kursów stanowiących wyższe oddziały umiejętności, nauk i sztuk pięknych; odpowiadały zaś etatowym gimnazyom.

W kursie pierwszym, drugim i trzecim oddział umiejętności matematyczno-fizycznych.

1. Geometrya teoryczna: (Wojciech Jarkowski.— Grzegorz A. Hreczyna).

2. Trygonometrya płaska: (Wojciech Jarkowski.— Grzegorz A. Hreczyna).

3. Geometrya praktyczna: (Wojciech Jarkowski.— Grzegorz A. Hreczyna.— Alexander Sawicki).

4. Geometrya praktyczna dla uczniów szkoły skarbowych geometrów: (Wojciech Jarkowski.— Andrzej Szemega.— Alexander Sawicki).

5. Topografia: (Wojciech Jarkowski.— Andrzej Szemega.— Alexander Sawicki).

6. Algebra: (Mikołaj Czarnocki.— Stefan Wyżewski. — Grzegorz A. Hreczyna).

7. Matematyka wyższa: (Józef Czech.— Michał Ściborski.— Stefan Wyżewski).

8. Trygonometrya kulista: (Jan Łuczyński.— Karol Jentz).

9. Geografia fizyczno-matematyczna: (Jan Łuczyński.— Karol Jentz).

10. Geometrya wykreślna: (Franciszek Miechowicz).

11. Mechanika teoryczno-praktyczna: (Franciszek Zaliwski.— Franciszek Miechowicz).

12. Architektura: (Franciszek Miechowicz).

13. Balistyka: (Franciszek Miechowicz).

14. Fizyka eksperymentalna: (Jan Witwicki.— Jan Łuczyński.— Karol Jentz.— Ignacy Abłamowicz).

15. Chemia: (Franciszek Scheidt. Tadeusz Szostakowski.— Stefan Zienowicz).

16. Mineralogia: (Stefan Zienowicz).

17. Technologia: (Stefan Zienowicz).

18. Zoologia: (Franciszek Scheidt.— Wilibald Besser.— Antoni Andrzejowski).

19. Botanika. (Franciszek Scheidt.— Wilibald Besser.— Antoni Andrzejowski).

20. Ogrodnictwo: (Karol Witzell.— Józef Hofman).

21. Agronomia teoryczno-praktyczna: (Michał Fryczyński).

22. Hygiena: (Karol Kączkowski).

23. Wakcyna: (Wojciech Majewski).

24. Meteorologia: (Jan Witwicki.— Franciszek Miechowicz.— Jan Łuczyński.— Karol Jentz.— Ignacy Abłamowicz).

Historya i literatura każdej z tych umiejętności.

Oddział umiejętności moralno-politycznych w kursie pierwszym, drugim i trzecim.

1. Prawo natury, (Antoni Jarkowski i Michał Choński).
2. Prawo narodów, (Antoni Jarkowski i Michał Choński).
3. Prawo polityczne, (Antoni Jarkowski i Michał Choński).
4. Ekonomia polityczna, (Antoni Jarkowski i Michał Choński).
5. Statystyka powszechna, (Michał Choński).
6. Prawo polsko-litewskie, (Ignacy Ołdakowski, Józef Jaroszewicz i Alexander Mickiewicz).
7. Prawo graniczne polsko-litewskie, (Wojciech Jarkowski).
8. Prawo graniczne rosyjskie, (Alexander Sawicki).
9. Prawo rzymskie, (Ignacy Ołdakowski, Józef Jaroszewicz i Alexander Mickiewicz).
10. Encyklopedia prawa, (Alexander Mickiewicz).

Historya i literatura każdej z tych umiejętności.

Oddział literatury, nauk pięknych i filozoficznych umiejętności w kursie pierwszym, drugim i trzecim.

1. Język i literatura grecka, (Michał Jurkowski).
2. Encyklopedia filologiczna, (tenże).
3. Starożytności greckie, (tenże).
4. Język i literatura rzymska, (Euzebiusz Słowacki, Aloizy Osiński, Maksymilian Jakubowicz, tenże i starożytności rzymskie).
5. Oddzielnie filologią rzymską, (Teodozy Sierociński).
6. Język i literatura słowiańska, (Jan Alexandrowski).
7. Język i literatura rosyjska, (tenże).
8. Język i literatura polska, (Euzebiusz Słowacki, Aloizy Osiński, Aloizy Feliński, i Józef Korzeniowski).
9. Język i literatura angielska, (Jerzy Forster, William Rose i Józef Mikulski).
10. Język i literatura francuzka, (Karol Gerlache i Antoni Planson).
11. Oddzielnie, (Teodozy Sierociński).
12. Język i literatura niemiecka, (Michał Kołpaczek i Wojciech Lidl).
13. Oddzielnie, (Teodozy Sierociński).

A. Historia każdej literatury.

14. Geografia starożytna, (Joachim Lelewel, Karol Mirowski i Józef Uldyński).
15. Chronologia, (Józef Uldyński).
16. Historia powszechna, (Karol Mirowski i Józef Uldyński).
17. Historia polska, (Józef Uldyński).
18. Historia rosyjska, (Jan Alexandrowski).
19. Grammatyka powszechna, (Michał Ściborski i Paweł Jarkowski).
20. Bibliografia, (Paweł Jarkowski).
21. Psychologia, (Michał Wiszniewski).
22. Logika, (Mikołaj Czarnocki i Michał Wiszniewski).
23. Estetyka, (Józef Korzeniowski).

B. Historia każdej z tych nauk.

Oddział sztuk pięknych i gimnastycznych.

1. Rysunek i malarstwo, (Józef Pitschman).

W oddziale piérwszym: (Jan Królikowski, Antoni Andrzejowski, Bonawentura Klembowski, Filip Pawłowski i Ksawery Kaniowski).

2. Kaligrafia, (Piotr Puchalski).
3. Muzyka, (Jan Lenzi, Józef Rolle, Józef Waniauczuk, Beyer).
4. Tańce, (Graumann, Franciszek Szlancowski, Piotr Szlancowski).
5. Fechtunki, (Stefan Roussel).
6. Konna jazda, (Audibert, Stanisław Olszański).
7. Pływanie, (Józef Domkowicz).

Po tém wyliczeniu osób poświęcających się edukacyi publicznej i przedmiotów przez nie wykładanych w szkole krzemienieckiej, następnie zwrócić należy uwagę na piśmienne przez nich zostawione pomniki, które wykazując jej dążność, cel i kierunek, są oraz wierném odbiciem epoki jej trwania całego.

Ks. Aloizy *Osiński*, zmarły w Ołyce d. 10 czerwca 1842 r. biskup suffragan łucki, członek królewsko-warszawskiego Towarzystwa przyjaciół nauk, Towarzystwa naukowego krakowskiego z uniwersytetem Jagiellońskim połączonego, honorowy cesarskiego wileńskiego uniwersytetu, literatury rzymskiej i polskiej w gimnazjum, potem liceum wołyńskiem professor, jest autorem wielu dzieł naukowych.

Rękopisma które pozostawił są:

1. Żywoty biskupów wileńskich we 20 poszytach, każdy poszyt in folio, obejmuje życie jednego biskupa. Ten rękopis nabył W. H. Skimborowicz i drukuje obecnie w Warszawie.

2. Bogactwa mowy polskiej, czyli słownik języka naszego. Praca ogromna, która wielkiej nabyła sławy między uczonymi swojego czasu, do jakich liczby słusznie zaliczyć się mogą: Jan Sniadecki, ks. Onufry Kopczyński, Adam ks. Czartoryski generał ziem podolskich i t. d. Obejmuje czternaście tomów ćwiartkowych i arkuszowego formatu.

3. Słownik z dzieł ks. Piotra Skargi, we dwóch tomach in 4 maj., należeć może do bogactw mowy polskiej.

4. O życiu i czynach ks. Jakóba Wujka z Węgrowa.

5. Początek zakonu jezuickiego i rozszerzenie się jego w krajach polskich.

6. Materiały do historii literatury polskiej.

7. Spis autorów polskich.

8. Autorowie polscy, dziewięć tomów. Dzieło to obejmuje i pisarzy opuszczonych w historii literatury Bentkowskiego.

9. Zdanie Onufrego Kopczyńskiego, o słowniku ks. Osińskiego.

10. O kształceniu się, własnościach i bogactwach języka polskiego.

11. Tłumaczenie Enejdy Wirgiliusza.

12. Wypisy z dawnych aktów kościoła katedralnego wileńskiego.

13. O literaturze rzymskiej i polskiej.

14. Listy oryginalne ks. Hugona Kołłątaja do Tadeusza Czackiego.

15. Listy oryginalne Jana Sniadeckiego do tegoż.

16. Listy oryginalne, T. Czackiego, A. ks. Czartoryskiego generała ziem podolskich feldmarszałka Austrii, ks. Strojnowskiego, Lindego i wielu innych, pisane do Al. Osińskiego.

17. Materiały do literatury polskiej.

18. Opis zakładów chwalebnych w kollegiacie ołyckiej.

19. Związek szlachty litewskiej przeciwko Sapiehom.

20. Dwór święty.

21. Listy przez różne osoby do ks. Osińskiego pisane.

22. Odpowiedzi na listy, różne podania, mowy, przedstawienia i t. p. ks. Aloizego Osińskiego.

Zostawił po sobie rękopisów 102 tomów, które nie wszystkie odebrali spadkobiercy.

Ksiądz Prokop Krzywicki zakonu Kapucynów kapłan, liceum wołyńskiego kaznodzieja. Jego niedzielne, świąteczne i przygodne kazania, jego rozprawy duchownej treści co rok uczniom kursu 1, 2 i 3, publicznie czytane podczas rekolekcyj przedwiełkanocnych, stawia go w rzędzie znakomitych teraźniejszego wieku mówców. W wyśłowieniu i piśmie, posiadał on wszystkie przymioty wielkiego kaznodziei. Przez lat 20 kilka kaząc do oświeconej publiczności o świętych obowiązkach cnotliwego człowieka i prawego obywatela, utwierdził o sobie i o swoich wzorowych utworach to powszechne mniemanie. Słuchający go pamiętają jak nie raz całe zgromadzenie zdumiewał, zachwycił i porywał potęgą, urokiem i blaskiem swojej świetnej i przekonywującej wymowy. Pomną też ów przerażający, świątobliwy przestrach, którym przeniknął serca wszystkich w kazaniu o *sądzie ostatecznym* podczas jubileuszu wyrzeczoném.

Ksiądz Bazyli Bożydar *Sobkiewicz* katedralny łucki kanonik, jest autorem kazania r. 1792, w Poczajowie in 4-to drukowanego.

Ksiądz Jan *Kulikowski* prałat, był po nim następcą na katedrę nauki religii rzymsko-katolickiego wyznania. Jego wzorowe publiczne w liceum wołyńskim lekcye, nauki podczas rekolekcyj przedwiełkanocnych, toż podczas jubileuszu w Krzemieńcu miewane, stawia go bezwątpienia w rzędzie pierwszych duchownych pisarzy. Mnie znane tylko jedno dzieło czcigodnego prałata drukiem ogłoszone w Krzemieńcu i Poczajowie, dla pożytku młodzi licealnój.

Wspomnieć tu jeszcze należy z powodu uroczystych obchodów i aktów szkoły krzemienieckiej drukowane in 4-to: 1. Mowa ks. Kaspra Kolumny *Cieciszowskiego* biskupa łuckiego i zytomierskiego w gimnazjum wołyńskim r. 1808 miana. 2. Kazanie ks. Jana Kantego Bożydar *Podhorodeńskiego*, biskupa polemońskiego na otwarciu tegoż gimnazjum w Krzemieńcu, miane dnia 1 października 1805 r.

Franciszek *Oleński* jest autorem mowy o pożytkach z uczenia się języków łacińskiego i polskiego, którą Bentkowski w swoim dziele wymienił. Jego poezye: znajdują się w Dzienniku wileńskim.

Antoni *Strzelecki* jest autorem mowy o języku słowiańskim i rosyjskim, trzy razy drukowanój.

Michał *Butowski* ogłosił drukiem w Poczajowie roku 1809, grammatykę rosyjską dla uczniów gimnazjum wołyńskiego.

Antoni *Malawski* jest autorem pisma następującego: Mowa JPana Antoniego Malawskiego, nauczyciela języka niemieckiego

i geografii w czterech pierwszych klassach, przy rozpoczęciu lekcji w gimnazjum wołyńskim dnia 3 października r. 1805 miana, 4 b. m. i r.

Karol *le Fort*, języka francuzkiego w gimnazjum i liceum wołyńskim nauczyciel, ogłosił drukiem in 8mo, w Krzemieńcu grammatykę tegoż języka.

Wojciech *Zborzewski* w liceum wołyńskim, arytmetyki, geometrii i algebry professor, członek cesarskiego moskiewskiego Towarzystwa badaczów natury, przez swe ważne wyualazki i odkrycia w paleontologii, ogłaszane w bulletynach rzeczonego Towarzystwa, zjednał sobie znakomitą sławę w kraju i za granicą. Jego rozprawa o *gwiazdach spadających*, umieszczona w Tygodniku Petersburskim, wzbogaca téż dziedzinę umiejętności fizycznych.

Wojciech *Jarkowski* filozofii doktor, napisał mowę o pożytkach z nauk matematycznych, którą wydrukowano b. m. i r. in 4to, zostawił w rękopismach: 1. Wstęp do geometrii elementarnéj. 2. Geometrią praktyczną. 3. Trygonometrią płaską. 4. Prawo graniczne polsko-litewskie, którego zupełny kurs przezeń systematycznie wypracowany, dokładnie był przejrany przez znakomitych prawoznawców: Hugona, Kołłątaja i Tadeusza Czackiego, (r. 1810).

Jędrzej *Szemega*, ułożył i w Poczajowie wydrukował dzieło: *Rysunek topograficzny* in 8vo, z tablicami figur, które uczniom szkoły skarbowych geometrów, przy liceum wołyńskim, było elementarném.

Józef *Czech* doktor filozofii, członek królewsko-warszawskiego Towarzystwa przyjaciół nauk, ogłosił drukiem: 1. Arytmetykę. 2. Geometrią Euklidesa. 3. Trygonometrią Roberta Simpsona. 4. O wymiarze brył. Dwa poprzednie jego dzieła były elementarne dla szkół naukowego wileńskiego wydziału. Następca po nim na katedrze wyższej matematyki: Michał *Ścibor Ściborski*, ogłosił drukiem w Łucku Grammatykę polską dla Francuzów, Mikołaj Herczakiewicz umieścił dokładny jego nekrolog w Tygodniku Petersburskim.

Grzegorz *A. Hreczyna* doktor filozofii, wydał: 1. *Geometrią rysunkową* p. Potier, przez się przełożoną. 2. *Początki algebry*. Dzieło to było elementarném po szkołach naukowego wydziału wileńskiego. 3. *Wyobrażenie skutków kapillarnych*, w Pamiętniku naukowym Warszawskim. Prace jego pełne rozległych widoków i ważnych pomysłów w umiejętnościach fizyczno-matematycznych, okazują głębokiego tychże znawcę i znakomitego w naszym wieku

geometrę. Romuald Podbereski umieścił nekrolog jego w Tygodniku Petersburskim.

Franciszek *Zaliwski* zaszczycony od Stanisława Augusta medalem: *merentibus*, wydał dzieło zawierające opisanie machin.

Franciszek *Miechowicz*, członek paryżkiego Towarzystwa zachęcania do przemysłu, ogłosił drukiem w Krzemieńcu dzieło z napisem: *Nauka machin* in 8vo z tablicami figur.

Mikołaj *Czarnocki* professor algebry i logiki, których całkowite wykłady zostały po nim w rękopismach.

Stefan *Wyżewski* wypracował *matematykę wyższą*, która ucząc się młodzi służyła jako dzieło pomocnicze w przykładaniu się do tejże umiejętności.

Jan *Witwicki* jest z porządku pierwszym, który po dźwignieniu z upadku nauk przez Tadeusza Czackiego, wzniesieniem celniejszej dla nich świątyni w Krzemieńcu, publicznie wykładał fizykę uczniom tego wyższego edukacyjnego zakładu. Wspomniany tu jako rozpoczynający zawód uczony, w którym potem chlubnie też odznaczyli się swemi pracami: Łuczyński, Jentz i Abłamowicz. Jego piśmienne w fizyce prace pozostały w rękopismach.

Jan *Łuczyński* doktor filozofii, członek królewsko-warszawskiego Towarzystwa przyjaciół nauk, celował wymową męzką i zwieżłą, równie jak głębokim i jasnym swego przedmiotu wykładem. Jego zupełny kurs fizyki experimentalnej dotąd nieogłoszony drukiem, pozostał w rękopisach. Fizyczna jego rozprawa: 1. O elektryczności. 2. O głosie, wydane na jaw w Warszawie. 3. Trygonometrya kulista, w rękopiśmie. Po Łuczyńskim wstąpił na katedrę niegdyś jego uczeń Karol *Jentz* filozofii magister, który potem został powołany na katedrę technologii w cesarskim uniwersytecie wileńskim. Wyjechał z Wilna do obcych krajów dla doskonalenia się tamże w tej umiejętności, lecz przez zbytne obarczanie się pracami, nadwątliwszy słabe swe zdrowie, umarł w Paryżu. Obdarzony czarującą wymową, zdawał się być świetnym fizyki improwizatorem, publicznie wykładając w Krzemieńcu jej zasady, przez co ściągając na swoje lekcye nader licznych obojęd płci słuchaczy i wielce przyłożył się do jej zamilowania i upowszechnienia w kraju. Kiedy Oerstedt, Ampère i Arago po zagranicznych dziennikach objawili Europie swoje ciekawe badania nad elektro-magnetyzmem i fenomenami tegoż, wtenczas Jentz w Krzemieńcu spółuczestnicząc w tak ważnych pracach, poczynione przez nich wynalazki i odkrycia własnymi doświadczeniami sprawdzał i stwierdzał. Było to właśnie w tej po-

rze, kiedy Stefan Zienowicz na lekcjach chemii ogłaszając zasady swojej głęboko pomyślanej teorii, utrzymywał w niej, że oprócz siedmiu promieni, na które promień światła się rozkłada, są jeszcze dwa inne, to jest: ciepłikowy i magnetyczny. Niegdyś uczniowie, a w tedy koledzy Zienowicza, Hreczyna i Jentz, teorii swojego mistrza żywe okazywali spółuczucie. Pierwszy bowiem na poparcie nowych i śmiałych jego twierdzeń w dowodzie rachunek i figury przydawał; drugi twórczym i rozległym jego pomysłem własne dociekania, doświadczenia i śledzenia poświęcał. Ale to były tylko częściowe młodego badacza w ogromie fizyki zajęcia. Cały systematyczny kurs téj umiejętności powabnym, jak jego wypowiedzenie, stylem skreślony, pozostał w rękopismach u wdzięcznych jego uczniów, jako szacowna pamiątka tego nieodżałowanej straty znakomitego profesora, który zbyt wcześnie zgasł dla nauk i sławy.

Ignacy *Abłamowicz* magister filozofii, po Jentzu wykładał fizykę w liceum wołyńskim. Jój kurs zupełny przez uczniów stenografowany, a prócz niej, *hidrostatyka* przezeń ułożona, w rękopiśmie.

Franciszek *Scheidt* doktor filozofii, pierwszy przed Jędrzejem Śniadeckim publicznie opowiadał rodakom zasady chemii. Jego zasługi w umiejętnościach fizycznych dokładnie skreślone w Kazaniu ks. Al. Osińskiego i w Rocznikach towarzystwa Krol. Warsz. przyjaciół nauk, którego był członkiem. Bentkowski w *Historii literatury przytacza* drukowane jego dzieło: *o elektryczności*.

Tadeusz *Szostakowski* w wykładzie chemii odznaczając się zachwycającą wymową, wzmagał do niej zapał w naukowój młodzi i po wzorowym teźże umiejętności wykładzie Scheidta, jeszcze zająć potrafił licznie gromadzących się na jego lekcye obojój płci słuchaczy. Newton w swojej optyce wyrzekł, że wszystkie ciała przezroczyste są palne, a między niemi woda i dyament. Szostakowski pierwszy w kraju sprawdzając to twierdzenie, spalił dyament podczas chemicznych doświadczeń publicznie odbywanych (r. 1810). Okrom wydrukowanego in 8vo programmatu na pieśni Horacyusza i tychże w tłumaczeniu ogłoszonych przezeń w Wilnie in 4-to u J. Zawadzkiego, niewiadomo jakie inne prace zostawił.

Stefan *Zienowicz* znany jest przez prace i ważne w umiejętnościach fizycznych zasługi. Jego *Chemia organiczna i nieorganiczna*. 2) *Technologia*. 3) *Geognostyczne opisanie gór Krzemienieckich*, posłane królewsko-warszawskiemu Towarzystwu, którego był członkiem, w rękopismach. Jest twórcą *teorii fizycznej*, której część w liście do Henryka hr. Rzewuskiego o teraźniejszych

postępach nauk przyrodzonych umieszczona, została na jaw wydana w Wilnie, in 8.

Wilibald *Besser*, doktor medycyny, członek wielu uczonych towarzystw, przez wieloletnie prace, wynalazki i odkrycia w botanice i zoologii poczynione, ten znakomity badacz znany jest światłej powszechności. Jego *Flora Galicyi* i liczne inne dzieła ogłoszone drukiem, zjednały mu europejską sławę.

Antoni *Andrzejowski*, niegdyś uczeń, potem pomocnik *Bessera*, członek moskiewskiego Towarzystwa badaczów natury, przez ważne prace i odkrycia w botanice, zoologii i geognozyi drukiem ogłoszone, przez *Słownik wyrazów w zielnictwie używanych* i inne pisma tymże umiejętnościom poświęcone, stanął w rzędzie pierwszych tegoczesnych przyrody badaczów.

Karol *Witzell*, zarządzając botanicznym liceum wołyńskiem ogrodem w Krzemieńcu, ogłaszał drukiem swoje systematyczne katalogi nasion i roślin, w języku polskim.

Michał *Fryczyński*, rzadca i professor szkoły agronomicznej przy liceum wołyńskiem ustanowionej, wypracował: 1) *Kurs agronomii*. 2) *Przekład dzieła p. Czud, o rolnictwie*. 3) *Historyę tegoż*. 4) *Mowę na pogrzebie Franciszka Zaliwskiego*, słynnego profesora mechaniki: wszystkie te prace dotąd pozostają w rękopismach.

Jan *Lernet* doktor medycyny, członek królewsko-warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, dyrektor gimnazjum wołyńskiego, jest autorem rozprawy: *de peste*, którą rzeczzone Towarzystwo uwieńczywszy, umieściło w swoich Rocznikach: osobno też była odbita w drukarni gimnazyalnej w Krzemieńcu. Nie tylko w dziełach medycznych, lecz jako dobroczyńca nauk wdzięczną w sercach ziomków zostawił po sobie pamiątkę, przez uczyniony wieczysty fundusz na czterech ubogich uczniów przy gimnazjum, potem liceum wołyńskiem. Druk in 4to w Krzemieńcu. Mowa jego na otwarciu gimnazjum wołyń. 4 b. m. i r.

Karol *Kaczowski* doktor medycyny, członek wielu uczonych towarzystw, publiczny higieny w liceum wołyńskiem w Krzemieńcu, kliniki w królewskim uniwersytecie w Warszawie professor, ogłosił we dwóch zeszytach dwie *lekcye higieny*, a takich miało być dwanaście drukowanych. Inne jego pisma i rozprawy znajome powszechności, były drukowane w dziennikach lekarskich warszawskich, wileńskich, petersburskich, oraz w *Athenaeum* i *Gwiazdzie*, a niektóre w osobnych dziełkach i broszurach.

Wojciech *Majewski* doktor, publicznie nauczał o *wakcyinie* w liceum wołyńskim, której lekcye przezeń skreślone, w rękopiśmie.

Antoni *Jarkowski* doktor filozofii, znakomity ze 40 letnich zasług w instrukcyi publicznej zostawił następujące piśmienne pamiątki: 1) *Mowa przy odebraniu z rąk J. Czackiego dyplomu N. Cesarza Alexandra Igo, ustanawiającego gimnazjum wołyńskie w Krzemieńcu*, druk. in 4-to b. m. i r. 2) *Przemowa do uczniów prawa*, in 4-to b. m. i r. 3) *Korrespondencye w przedmiotach oświecenia narodowego z Hugonem Kołłątajem* (w dziełach tegoż), z Tadeuszem Czackim, Hieronimem Strojnowskim i Janem Śniadeckim (w Athenaeum r. 1848). 4) *Mowa na exekwiach uroczystych ks. Adama Czartoryskiego generała ziem podolskich, miana w kościele krzemienieckim licealnym dnia 12 maja 1823 r.*, w rękopiśmie.

Michał *Choński* doktor filozofii i nauk nadobnych, *ekonomią polityczną Jakóba* przełożył, własnymi uwagami wzbogacił i wydrukował w Krzemieńcu. Jego *odpowiedź na zarzuty recenzenta przeciw temu dziełu*, umieszczona w *Gazecie literackiej warszawskiej*, rozprawa o *systematach podatkovania* wydana w Krzemieńcu, inne zaś pisma drukowane w Dzienniku wileńskim, warszawskim, w Przeglądzie naukowym i w Athenaeum. Jego zupełne, systematyczne kursa wyżej wymienionych pięciu umiejętności, rozprawa o *plodach niematerialnych uważanych jako bogactwo narodów*, czytana na publicznem liceum wołyńskiego posiedzeniu, 30 czerwca 1828 r., oraz inne prace naukowe w rękopismach u Kazimierza Chońskiego doktora medycyny, inspektora wołyńskiego lekarskiego zarządu syna tego znakomitego profesora i prawnawcy.

Ignacy *Oldakowski* doktor praw, pierwszy z ziomków publicznie od r. 1809 wykładał w Krzemieńcu prawo polsko-litewskie; pierwszy nad historią jego naukowej uprawy pracował: tamże i prawa rzymskiego z historią naukowej jego kultury nauczał. Liczne rękopisma pozostałe po tym słynnym profesorze, którego Ignacy Daniłowicz, odrodzicielem nauki praw na Wołyniu i w Litwie nazywa, matka jego złożyła w bibliotece uniwersytetu wileńskiego. Jego rozprawy: 1) *O przyczynach upowszechnienia prawodawstwa Justyniana po sądownictwach i szkołach*, drukowane in 4-to w Krzemieńcu. 2) *O prawie natury i filozofii prawa*, w Pamiętniku warszawskim.

Józef *Jaroszewicz* doktor prawa, w liceum wołyńskim prawa rzymskiego i polsko-litewskiego professor, wypracował zu-

pełny kurs tych umiejętności z historią naukową ich uprawy, także rozprawę o gościnności Słowianów, na publicznym posiedzeniu liceum czytana, w rękopismach. . *Obraz cywilizacji Litwy* we 3 tomach ogłoszony drukiem.

Alexander *Mickiewicz* magister praw ogłosił w Dzienniku warszawskim rozprawę: *czy prawo rzymskie było zasadą praw polskich i litewskich?* która mu zjednała katedrę tych umiejętności w liceum wołyńskim. Jego zupełne kursa onych, także *Encyklopedia praw* uczniom tego instytutu wykładane, w rękopismach.

Karol *Mirowski* wypracował zupełny kurs historii powszechnej, który troskliwie przez Tadeusza Czackiego, Hugona Kołłątaja i Jana Potockiego przejrany, pozostał w rękopiśmie.

Joachim *Lelewel* w Krzemieńcu geografii starożytnej profesor (r. 1809—1811), głębokie swoje o niej badania tamże poczynione, następnie drukiem ogłosił.

Józef *Uldyński* magister praw ogłosił drukiem w Krzemieńcu i Poczajowie geografiją starożytną i chronologiją, które dotąd są najlepszymi tego rodzaju w literaturze polskiej dziełami. Pozostawił w rękopiśmie historiją powszechną, rozprawę o igrzyskach olimpijskich na publicznym posiedzeniu liceum wołyńskiego czytana.

Jan *Aleksandrowski* skreślił historiją miasta Krzemieńca w języku rossyjskim, czytana na publicznym posiedzeniu w liceum wołyńskim. Jego rozprawa o staro-cerkiewnym piśmie, w przekładzie umieszczona w Dzienniku warszawskim przez Jana Kazimierza Ordyńca, redaktora tegoż dziennika.

Michał *Wiszniewski* dla młodzi licealnej skreślił zupełny kurs: 1) Psychologii. 2) Logiki, które dotąd pozostają w rękopiśmie. Jego dzieło wypracowane w Krzemieńcu a odnoszące się do filozofii: *Charaktery rozumów ludzkich*, ogłoszone drukiem w Krakowie.

Paweł *Jarkowski*, pierwszy z rodaków od roku 1809 upowszechniał w kraju umiejętność grammatyki filozoficznej i bibliografii; przez lat 20 kilka publicznie w Krzemieńcu wykładając ich zasady, wykształcił do nich głęboko utworzony scyentyficzny język, który nawet w oddaniu oderwanych, abstrakcyjnych pomysłów, pod jego mistrzowskim piórem niezliczonych nabiera wdzięków, bynajmniej nie tracąc rodowitych znamion i własności. jego: 1) Kurs grammatyki powszechnej. 2) Bibliografii. 3) Rozprawy o tychże. 4) Historyczny opis założenia i wzrostu bibliote-

ki licealnej, w rękopismach. Z ostatniego tylko wyjątek ogłosił Leleweł w Bibliograficznych księgach.

Michał *Jurkowski* ogłosił: 1) Rozprawę o demonach, w Krzemieńcu in 8-vo. 2) *Anthologią grecką* in 8-vo w Wilnie. 3) *Słownik grecko-polski*, w Krzemieńcu i w Warszawie in 8-vo. Dzieło ostatnie, na którym dotąd naukom i literaturze zbywało, bezwątpienia postawi imię autora obok pierwszych europejskich leksykonografów.

Maxymilian *Jakubowicz*, sprawiedliwie liczy się do znakomitych naszych filologów. Jego: 1) *Grammatyka polska obszerniejsza*. 2) *Krótsza*. 3) *Grammatyka łacińska*. 4) *Wypisy także*, wydane w Wilnie, in 8-vo. 5) nakoniec: *Chrześcijańska filozofia życia* we 3 tomach, tamże in 8-vo drukowana, godnie wieńczy poczet jego prac uczonych. Andrzej Kwiatkowski ogłosił jego nekrolog w *Kronice wiadomości krajowych i zagranicznych*.

Teodozy *Sierociński* professor, publicznie w Krzemieńcu tłumaczył, komentował i objaśniał starożytnych rzymskich autorów. Tamże wykonał wzorowy swój przekład Sallustjusza Kattylinowskiej wojny, drukiem ogłoszony w Warszawie, który, uczony Adam Jocher mieści obok przekładu dzieł Tacyta przez Adama Naruszewicza. Jego naukowe rozprawy są umieszczone w rozmaitych pismach czasowych, a Pamiątka po dobrym ojcu i inne dzieła, osobno drukowane w Warszawie.

Alexander *Sawicki* geometryi praktycznej, topografii i prawa granicznego rosyjskiego professor, ogłosił w tymże języku rozprawę: „O koniecznej potrzebie dla Wołyńiaków uczenia się języka rosyjskiego” w Ulu (Улеѣ) roku 1811.

Alojzy *Feliński*, powszechnie jest znany z dzieł ogłoszonych drukiem. Tu jeszcze wymieniają się nie wydane, następujące: 1) *Leszek Biały*, tragedia. 2) *Sztuka pisania*, rozprawa należąca do kursu jego publicznych lekcyj literatury polskiej w liceum wołyńskim zachwycającym sposobem często improwizowanych. 3) *Zagajenie publicznej pedagogicznej sessyi nauczycielów i dozorców domowych przy liceum wołyńskim*. 4) *Mowa przy rozpoczęciu publicznego kursu literatury polskiej w liceum wołyńskim 1820 roku miana*. 5) *Zagajenie publicznego posiedzenia towarzystwa młodzi licealnej, kształcący się w porządnem mówieniu i pisaniu*. 6) *Przymówienie się na publicznem posiedzeniu królewsko-warszawskiego Towarzystwa przyjaciół nauk*, z powodu obrania go członkiem tegoż. 7) *Rozmowa*, w której odpowiedź na zarzuty przeciwko jego piśmowni. Pseudonime druk. w Pamiętniku warszawskim. 8) *Mowa*

przy wstąpieniu w urząd dyrektora liceum wołyńskiego w Krzemieńcu.

Euzebiusz Słowacki wypracował w Krzemieńcu dzieła do literatury odnoszące się, które we 4 tomach po skonie jego zostały drukiem ogłoszone w Wilnie.

Józef Korzeniowski, członek królewsko-warszawskiego Towarzystwa przyjaciół nauk ogłosił dla uczniów liceum wołyńskiego *kurs poezyi*, któremu pisma krajowe oddały zasłużone zalety. Jego rozprawa o wymowie Ojców kościoła, także inne o literaturze prace, w rękopismach. Katedra literatury polskiej w liceum wołyńskim była bez przerwy zajęta przez ludzi znakomitych w naukach i piśmiennictwie. Zdobił ją Słowacki, wsławił Osiński, zaszczycał Feliński, uświetniał Korzeniowski. Inne wyższe edukacyjne zakłady szeregiem tylu sławnych profesorów ojczystej literatury wciąż po sobie jaśniejących, pochłubić się nie mogą.

Michał Kołpaczkiewicz zajmował się przekładem Messyady Klopstock'a, której pieśń jedną umieścił w Pamiętniku warszawskim. Ułożył *wypisy niemieckie* i ogłosił drukiem w Krzemieńcu r. 1823. Jego poezye ulotne w Dzienniku wileńskim.

Wojciech Lidl, wydał następujące elementarne w wydziale naukowym wileńskim dzieła: 1) *Grammatyka niemiecka* u Józefa Zawadzkiego, in 8-vo w Wilnie, tamże powtórnie u Glücksberga, in 8-vo. 2) *Wypisy niemieckie* u Józefa Zawadzkiego w Wilnie in 8-vo. Zostawił wypracowany *Słownik niemiecko-polski* w rękopismie, zawierający 2,000 wyrazów więcej, niżeli w Słowniku Mrongowiusa; umarł lektorem uniwersytetu w Kazaniu. Indyjska Goethego legenda: Bóg i Bajadera, przezeń wytłumaczona, wydrukowana w Dzienniku wileńskim.

Antoni Planson wypracował i ogłosił drukiem in 8-vo w Wilnie następujące elementarne dzieła: 1) *Grammatyka francuska*. 2) *Manuel élémentaire*. 3) *Wypisy francuskie*.

Tadeusz Czacki, założyciel i dobroczyńca szkoły krzemienieckiej, powszechnie jest znany ze swoich dzieł uczonych, wydanych na jaw, lub w rękopismach pozostałych. Jego: 1) Rozprawy. 2) Mowy. 3) Odezwy. 4) Pisma urzędowe, do instrukcyi publicznej odnoszące się. 5) Plan szkoły mechaników. 6) Geometrów. 7) Ogrodników. 8) Ustanowienie konwikt funduszowego przy gimnazjum, potem liceum wołyńskim w Krzemieńcu. 9) Przepisy dla uczniów tegoż. 10) Korrespondencye w przedmiotach narodowego oświecenia, jako źródła do dziejów tegoż, zasługują na ogłoszenie drukiem. Joachim Lelewel (w Bibliograficznych 2 księ-

gach) oświadczył, że po nieodżałowanym skonie tego nadzwyczajnego człowieka, jakim słusznie T. Czackiego nazywa, wszystkie jego pozostałe rękopisma posiadał Filip hr. Plater. Spadkobiercy jego zapewne zechcą uczynić je własnością powszechności. Zawdzięczamy Tytusowi hr. Działyńskiemu ogłoszenie niektórych dzieł Czackiego. Niechże zupełnem ich wydaniem oddaną będzie należna cześć wielkiemu mężowi, który całe swe życie dobru ukochanych ziomków poświęcił.

Następnie kładą się wymowy akademickiej pomniki, które z powodu uroczystych aktów i obchodów szkoły krzemienieckiej powstając, bezpośrednio lub pośrednio do jej dziejów odnoszą się:

1. Mowa Alexandra hr. *Chodkiewicza* przy otwarciu gimnazjum wołyńskiego w Krzemieńcu, 4 b. m. i r.

2. Jana Nepomucena *Wyleżyńskiego* 4 b. m. i r.

3. Jana *Lerneta*, (ob. str. 24 Wspomnień), z tejże okoliczności miane.

4. Mowa Adama *Radziwińskiego* szambelana dworu polskiego, na pogrzebie T. Czackiego w Krzemieńcu, 4to. 1813 r.

5. Mowa JW. hrabiego Jana *Chołoniewskiego* marszałka powiatu włodzimierskiego, miana w Porycku na pogrzebie Tadeusza Czackiego dnia 19 lutego 1813 r., w drukarni krzemienieckiej, 4-to str. liczb. 7.

6. Mowa JO. Księcia Adama *Czartoryskiego*, kuratora naukowego wydziału wileńskiego, przy rozdaniu nagród uczniom szkoły krzemienieckiej, miana w Krzemieńcu d. 30 czerwca 1818 roku, in 4-to, w drukarni gimnazjalnej. Tu dołączają się w innym rodzaju p. Czartoryskiego skreślone pomniki: 1. Przepisy dla towarz. młodzi kształcącej się w porządnym mówieniu i pisaniu. 2. Przepisy dla domowych nauczycieli i dozorców przy liceum wołyńskim w Krzemieńcu, in fol. 3. Przepisy dla uczniów tegoż, mogących się znajdować na zabawach publicznych, folio.

7. Potowała Tadeusza Czackiego, starosty nowogrodzkiego, kawalera orderów polskich etc., czytana na publicznym posiedzeniu Towarzystwa przyjaciół nauk dnia 15 stycznia 1817 r., przez Stanisława hrabię Potockiego, senatora wojewodę, ministra obrzędów religijnych i oświecenia narodowego, komendanta generalnego korpusów kadeckich, członka wielu towarzystw uczonych, kawalera rozmaitych orderów, w Warszawie w drukarni Zawadzkiego i Węckiego, drukarzy i księgarzy uprzywilejowanych dworu króla Imci Polskiego, b. r. 8-vo str. liczb. 54, od str. 41 do 54

dołączone jest: Juliana *Niemcewicza* (w r. 1818), opisanie szkoły krzemienieckiej.

8. Mowa Antoniego *Kamińskiego* przy wstąpieniu Aloizego Felińskiego w urząd dyrektora liceum wołyńskiego, 8-vo, druk. w Warszawie.

• 9. Mowa Jana hr. *Tarnowskiego*, senatora kasztelana Królestwa Polskiego, na pogrzebie Aloizego Felińskiego 1820 r., 4-to, druk w Krzemieńcu.

10. Mowa Jana *Sowińskiego* przy wprowadzeniu do kościoła licealnego zwłok ś. p. Aloizego Felińskiego, dyrektora liceum wołyńskiego, członka imperatorskiego wileńskiego uniwersytetu, tudzież Tow. król. Warsz. przyjaciół nauk, miana d. 15 lutego 1820 roku, w Krzemieńcu 1820, 4 min. str. liczb. 16.

11. Mowa JW. Ludwika *Kropińskiego*, b. generała wojsk polskich, generalnego wizytatora szkół gubernii wołyńskiej i wszystkich zakładów edukacyjnych, cesarskiego wileńskiego uniwersytetu i Towarzystwa królewskiego Warszawskiego przyjaciół nauk członka, miana przy rozdawaniu medalów i listów pochwalnych uczniom liceum wołyńskiego dnia 30 czerwca 1820 r. W Krzemieńcu w drukarni N. Glücksberga księgarza i typografa liceum wołyńskiego, 1820 r. 4 kart, nie liczb. 5.

12. Przemówienie Gustawa hr. *Olizara* podczas żałobnego obchodu pamiątki Aloizego Felińskiego, w kościele licealnym w Krzemieńcu 1820 r. 8-vo.

13. Kazanie na exekwiach uroczystych JO. Księcia Adama Czarotoryskiego, generała ziem podolskich, feldmarszałka wojsk austriackich, kawalera orderu Złotego Runa i innych przez X. Aloizego *Osińskiego*, prałata scholastyka katedralnego łuckiego, kantora żytomierskiego, towarzysza pałacu św. apostolskiego i dworu Lateraneńskiego, kawalera orderu Złotój Ostrogi, miane w kościele krzemienieckim licealnym dnia 12 maja 1823 r. W Warszawie, w drukarni N. Glücksberga, księgarza i typografa uniwersytetu, 1823, 4-to, str. liczb. 10.

14. Mowa na exekwiach uroczystych JO. Księcia Adama Czarotoryskiego, generała ziem podolskich, feldmarszałka wojsk austriackich, kawalera orderu Złotego Runa i innych, przez JW. Ludwika *Kropińskiego* b. generała wojsk polskich, członka komisji edukacyjnej etc., miana w kościele krzemienieckim licealnym dnia 12 maja 1823 r. W Warszawie, w drukarni N. Glücksberga, księgarza i typografa uniwersytetu, 1823, 4-to, str. liczb. 4.

15. Mowa na exekwiach uroczystych JO. Księcia Adama Czartoryskiego, generała ziem podolskich, feldmarszałka wojsk austriackich, kawalera orderu Złotego Runa i innych, przez Józefa *Drzewieckiego* kommissarza sądowego edukacyjnego, miana w kościele krzemienieckim licealnym dnia 12 maja 1823 r. W Warszawie, w drukarni N. Glücksberga, księgarza i typografa uniwersytetu, 4-to, str. liczb. 6.

Liceum wołyńskie oddając należną wdzięczność największemu mecenasowi nauk Adamowi ks. Czartoryskiemu, generałowi ziem podolskich, który wielu uczonych rodaków wspierał i mnóstwo polskich dzieł własnym kosztem ogłosił, uczciło pamiątkę tak dostojnego ich opiekuna żałobnym obchodem, podczas którego mowy pod Nr. 13, 14 i 15 wzmiankowane, były wyrzeczone, równie jak 4 Antoniego Jarkowskiego na str. 14 wyrażona. Tyle o pomnikach wymowy akademickiej, drukiem ogłoszonych. Następnie kładą się tu piśmienne pomniki, które do jej dziejów odnosząc się, bezpośredni lub pośredni mają z niemi stosunek i związek.

Wolą Najwyższą ustanowioną została w Krzemieńcu kommissya sądowo-edukacyjna wołyńska, podolska i kijowska. W tej szanownej magistraturze, której Tadeusz Czacki był pierwszym prezesem, gorliwie i nieskazitelnie pracował jako plenipotent funduszu edukacji publicznej p. Szymon *Konopański*, podkomorzy. Zszedłszy z urzędowania, w zaciszu wiejskiem z właściwym sobie talentem, wymownie skreślił jej dzieje, które następnie w Gazecie Warszawskiej były ogłoszone.

Józef *Kruczkowski* od pierwszej młodości pod troskliwem opiekuńczym okiem i kierunkiem Tadeusza Czackiego kształcał się, jako jego sekretarz pracował. Po śmierci swojego dobroczyńcy, wstąpił do kommissyi sądowo-edukacyjnej wołyńskiej, w której gorliwie trudnił się pełnieniem wieloletniego obowiązku jej podskarbiego i buchaltera. Zostając w tém urzędowaniu, ogłosił drukiem in folio w Krzemieńcu, dwa prawdziwej historycznej wagi pisma: 1. *Rachunek kassy gimnazjum roku 1818.* 2. *Rachunek kassy liceum wołyńskiego*, które wykazując etat jego funduszów, dochodów i wydatków, nader mogą być przydatne do jego dziejów, żywe na nie rzucić światło. Żałować należy, że szanowny autor historyczno-bibliograficznego obrazu nie miał ich pod ręką, on co tak dokładnie skreślił stan dochodów i wydatków uniwersytetu wileńskiego, w pierwszym tomie swego dzieła. Kruczkowski wyszedłszy z urzędu, otrzymał emeryturę; a lubiąc zawsze zajmować

się rozpamiętywaniem przeszłości, wcale nie był bezczynnym. Wdzięczność dla Tadeusza Czackiego, jako dług święty dochowując w szlachetném swém sercu, aż do skonu, ułożył jego *biografię*, w której nie jeden o nim dotąd nieznany szczegół znajduje się. Umarł w Żytomierzu, zostawiwszy tę swoją pracę w rękopiśmie.

Franciszek Skarbek *Rudzki*, światły współ-pracownik Tadeusza Czackiego w kommissyi edukacyjnój, był oraz od niego wyznaczonym na konserwatora gabinetu numizmatycznego, po królu Stanisławie Auguście nabytego, dla szkoły krzemienieckiej. Gdy wychowawcy jój zaczęli wydawać w Warszawie: *Ćwiczenia naukowe*, a potem *Pamiętnik naukowy*, pisma czasowe, w których Lelewel swoje badawcze rozprawy ogłaszał, Rudzki umieścił tamże swoją pracę: *o historyi*. Wzmiankowanych zaś pism redaktorem co do literatury i nauk nadobnych był Tymon *Zaborowski*; co do umiejętności fizyczno-matematycznych: Franciszek *Skomorowski* (r. 1818 i 1819).

